

LAKNER ZOLTÁN

„TENNI KELL VALAMIT”

Ferge Zsuzsa: *Nem cserélek elveket*. Életút-beszélgetések.
Készítette: Weiler Katalin. Budapest: Noran Libro, 2016. 254 o.

Megvan a saját története minden embernek, és története van minden könyvnek. Ferge Zsuzsa Weiler Katalinnal készített életút-könyvének története például az, hogy nem nagyon akart létrejönni. Weiler Katalin szeretetteli tántoríthatatlansága kellett ahhoz, hogy az idén 85 éves Ferge Zsuzsa, a magyar tudományos élet egyik legismertebb és legelismertebb alakja egyáltalán el akarja mesélni élete fontos eseményeit.

A *Nem cserélek elveket* című kötetet sajátos keretes szerkezetbe foglalja az elbeszélés szándékának nehéz születése. Bevezetőjében a „főhős” személyes megfontolásairól ír azzal kapcsolatban, hogy miért nem vágyott ilyen kötetre, s aztán miért lett meg mégis. A könyvet lezáró beszélgetés és Weiler Katalin könyv végén olvasható levele „előben” is közvetíti a beszélgetések sorsának megfordulását, nyilvánosság elé tárásuk hátterét.

Senkinek sincs joga olyasmit leírni, hogy Ferge Zsuzsa „tartozott” egy ilyen könyvvel több nemzedéknyi tanítványának. Ehelyett talán úgy fogalmazhatnánk, hogy a magyar szociológia kiemelke-

dő alakjaként és a hazai szociálpolitika, valamint szociális képzés alapítójaként ő sokak számára példakép, a legjobb értelemben vett igazodási pont, akinek sze-

mélyes és szakmai története semmi egyébbel sem pótolható tanulságokkal jár. Ezért aztán kiváltképp elismerés illeti Weiler Katalint, aki felismerte egy átfogó Ferge-életrajz hiányát, és képes volt nem elengedni a projektet egy évtizeden keresztül, holott folyton azzal kellett számolnia, hogy a beszélgetések talán végleg számítógépe memóriájában maradnak.

A körülmények ismertetése már csak azért is lényeges, mert magyarázatot nyújt a könyv szerkezeti egyenetlenségeire. Elsősorban arra, hogy a lebilincselő gyermekkori családtörténet részletességéhez fogható másik fejezetet nem találni. Pedig vélhetően az volt a szándék, hogy hasonlóan cizellált legyen minden egyes életszakasz megtárgyalása. Az interjúfüzér azonban nem könyvnek készült, vagyis inkább nem úgy készült, mint egy könyv. Az életút-beszélgetések között gyakran évek teltek el, egyes témák vissza-visszatérnek, s közben egyre-másra beúsznak a kommentárt igénylőnek tűnő aktuális történetek is. Ez egyben annak a bizonyítéka, hogy Ferge Zsuzsa sosem szűnik meg jelen időben lenni.

E jelenbeliség is teszi, hogy saját életútja kapcsán gyakran nem annyira mesél, hanem inkább reflektál, hasonlóságokra mutat rá, következtetéseket von le és kérdőjeleket tesz ki. Ily módon is megmutatja, hogy kutatonak, tudósnek lenni életforma, beállítódás, útválasztás kérdése. Ugyanakkor ez egyfajta hárítás is. A személyes szférák védelme tiszteletre méltó érzelmi önvédelem. Nem arról van szó, hogy ne olvashatnánk személyes történeteket, s ne jelennének meg azok emocionális lenyomatai a beszélgetésekben. Ám Ferge Zsuzsa világosan kijelöli annak a határait, hogy mi az, ami a nyilvánosságra tartozik, és mi az, ami a privát szféra örökös és szigorú védelmét élvez.

Az életrajzi könyv nem egyszereplős. Ellenkezőleg, megelevenedik benne a huszadik-huszonegyedik század családi, társadalmi, történelmi miliőinek forgataga. A felmenők története és a családi viszonyok megértése igencsak koncentrált olvasást igényel, de a Kecskeméti-, a Baracs- és a Keller-ág egyaránt megérdemli ezt az erőfeszítést. Elénk tárul egy kiterjedt magyar, zsidó, értelmiségi, középosztályi, de távolról sem gazdag, művelt, rendkívül aktív „sűrű család” élete a tizenkilencedik századtól egészen a második világháborúig, amelynek végén a családtagok jelentős részét megölik a holokauszt során. Mások kivándorolnak, s megint mások Magyarországon maradván keresték azt, hogyan lehet élni. A családtörténet során a távolban feltűnik még József Attila alakja is, de jóval közelebbről láthatjuk Szerb Antalt, Sárközi Mátyást, majd aztán Heller Ágnest és Pikler Ágnest, még később Justus Pál is feltűnik. Ilyen volt a szellemi közeg, amely meghatározta a Kecskeméti, majd a Ferge család életét.

A családtörténet később sem szakad el a történelemtől – hogyan is lenne ez elképzelhető? A három Kecskeméti testvér 1948-ban kerül haza a másfél éves franciaországi tartózkodásból, mert édesanyjuk szerint már elmúlt a diktatúra veszélye, haza lehet jönni... Az öcs 1956-ban emigrál. Ferge Zsuzsa elmondja, hogy a férjével is bizonyos értelemben a történelem ajándékozta meg, miután a fiatal lány az ellene folytatott abszurd és koholt vádakra épülő egyetemi fegyelmi után Ferge Sándornak adta át a DISZ-titkári feladatokat.

E fegyelmi után hívta Ferge Zsuzsát a Központi Statisztikai Hivatalhoz Péter György, aki munkát és menedéket nyújtott később Andorka Rudolfnak, Bibó Istvánnak, Cseh-Szombathy Lászlónak, Hegedűs B. Andrásnak, Kemény Istvánnak és másoknak is hosszú, kiemelkedően színvonalas, de tragikusan végződő elnöki tevékenysége alatt. A fegyelmi nyomán a közgazdasági egyetemről kis híján eltávolított Ferge Zsuzsának az 1953. júliusi Nagy Imre-beszéden túl a KSH akkori légköre kellett ahhoz, hogy tudatos kritikával viszonyuljon a hazai folyamatokhoz: *„a számok és az ideológia közti ellentmondásba ütköztem bele. Attól kezdve az egész statisztikai munkám arról szólt, hogy valami nem stimmel”*. Nyílt politikai szerepet később sem vállal. Leszámítva az egyáltalán nem veszélytelen illegális lapszerkesztésben való közreműködést 1956/1957 fordulóján, aminek a rendőrségi kihallgatáson felül egyfajta munkahelyi büntetése az volt, hogy a kevésbé elegánsnak számító háztartás-statisztikai osztályra helyezték át.

Itt indul a könyvnek az a része, ami a magyar szociálpolitika születéséhez visz, és ahol az ismert tudós szocializációjának, életútjának elbeszélése tudománytörténetté válik. 1957-ben kezdte azt vizsgálni, hogyan kapcsolódik össze a gyerekek tanulmányi eredménye a családok laksűrűségével. Az 1959-es első jövedelmi felvételben számos gyerekekre vonatkozó kérdés szerepelt – az ebből készült 1962-es írást Ferge Zsuzsa 50 évvel később egy tanulmánykötetben ismét publikálta. Döntő korszak ez, mert *„az első felvétel után, ami csak a jövedelmet érintette, rájöttünk, hogy nemcsak a jövedelmek egyenlőtlenek, hanem minden”*.

Az 1960-as évek elején egy lengyelországi tanulmányúton fordul a társadalmi rétegződés tanulmányozása felé. Hamarosan megszületik a felismerés, amiről ma is azt mondja, „identitásom része”: a hatalom, a tulajdon és a tudás kapcsolódása. 1964-ben testvérét látogatja meg Párizsban, amikor lehetősége nyílik az első találkozási Pierre Bourdieu-vel, akit Ferge Zsuzsa a múlt évszázad legjelentősebb szociológusának tart. E találkozások és felismerések vezetnek el a munkajellegcsoportokhoz.

Az időközben elkezdett időmérleg-kutatás révén jut el Ferge Zsuzsa az 1966-os eviani szociológiai világkongresszusra. *„Itt keresték meg egymást először”* a szegénység kutatására vállalkozó kutatók, mint például Peter Townsend és Herbert Gans. Hozzájuk kapcsolódik a magyar kutató. Ki hitte volna, hogy a hazai szociálpolitika egyik forrásvidéke Evian? Majd pedig Essex, ahol Ferge Zsuzsa közelebb kerülhetett a szociálpolitika forrásaihoz és gyakorlóihoz, s persze sok más nyugati egyetem. Munkáját az 1970-es évektől már a Szociológiai Intézetben folytatja, egyre tudatosabban fordul a szociálpolitika felé, annak a felismerésnek a birtokában, hogy az őt erősen foglalkoztató iskolaügy megoldása nem elég: *„nagyobb léptékű társadalompolitikai változásokra van szükség”,* mégpedig *„egyenlőtlenségsökkentő és univerzális jellegű”* társadalompolitikára.

A többi már tényleg történelem – a tudományos művek, a szakpolitikai javaslatok, és ezek legalábbis felemás fogadtatása egyaránt. A könyv ezekről is számot ad. A legnagyobb terjedelmet méltán a Gyerekszegénység Elleni Nemzeti Program sorsára szánták a beszélgetések során, ami az előző és a jelenlegi kormá-

nyokra nézve egyaránt negatív következtetéseket alapoz meg, ha nem is azonos mértékben.

A beszélgetések különféle vitákról is számot adnak: Heller Ágnessel, Kemény Istvánnal, Kolosi Tamással. Az utóbbiak azért is különösen érdekesek, mert a tudomány és a tudományból levont következtetések felhasználása körüli eltérésekre utalnak. Míg a Kemény-iskola és nyomában a Solt Ottilia vezette Szegényeket Támogató Alap *„a tudományos kutatást erős civil tudattal és a szegények konkrét segítségével kötötte össze”* – másképpen tudományos és másképpen ellenzéki módon, mint ahogyan Ferge Zsuzsa –, addig Kolosi Tamás szerint Ferge Zsuzsa gondolkodása túlságosan „sollen” fókuszú a tudomány „sein”-jéhez képest. Amivel el is értünk a Ferge-iskola alapkövéhez: megismerni a tényeket, hogy változtathass, összekapcsolni a tudományt a jobbító gyakorlattal.

Akadémiai tagság, állami kitüntetések, díszdoktori címek, alapműveket magában foglaló publikációs lista birtokában Ferge Zsuzsa igazán megtehetné, hogy már csak nézője legyen a magyar közéletnek. Helyenként szó esik arról az életút-beszélgetésekben, hogy ma már kevesebbet tud vállalni, mint korábban. Mégis, amikor Weiler Katalin kérésére végigveszi, hogy éppen mivel foglalkozik, az események, cikkek, tervek felsorolása hat oldalon keresztül tart. Talán nem is lehet ez másként egy olyan ember esetében, akit *„az igazságtalanságok okozta felháborodás mindig elvezetett oda, hogy tenni kell valamit”*.

Megmondta, hogy nem cserél elveket.